O‘zbekiston Respublikasi
Maktabgacha va maktab
ta’limi vazirligi

ISSN: 2992-9008
UDK: 37

TA’LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali

2026-YIL 5-SON

www.journal.namspi.uz

Bosh muharrir: *Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov*
Mas'ul muharrir: *Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov*
Mas'ul muharrir o'rinbosari0: *Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedogogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev*

T A H R I R H A Y ' A T I

Aniq va tabiiy fanlar: *k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.*
Texnika fanlari: *t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.*
Ijtimoiy-gumanitar fanlar: *s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d, prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.*
Pedagogika fanlari: *p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d.,dost. M.Asqarova, PhD S.Jamoldinova, PhD, dots. M.Asranboyeva.*
Filologiya fanlari: *fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD.,dots. P.Lutfullayev, PhD., dots. M.Yakubbayev.*

Texnik muharrir: R.Tursunov
Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.
Pochta indeksi: 160136, ***Faks:*** (0369) 227-27-21,
Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi ***Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi*** *asosida chop etiladi. Jurnal* ***Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrdagi (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha*** *falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan. UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008.*

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

NAMANGAN DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI 2026

NAMANGAN DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
"TA'LIM VA TARAQQIYOT" ILMIY-USLUBIY
JURNALI 2026-YIL 5-SON

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

MAXSUS MAQSADLARDA INGLIZ TILINI O'QITISHDA O'QISH KO'NIKMALARINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI

Dadabayev Zafar Zakirovich
Namangan davlat pedagogika instituti Xorijiy tillar kafedrasi mudiri
ORCID: 0009-0000-4729-442X
E-mail: zucker_ru@mail.ru
Tel.: +998934935885

Annotatsiya. *Mazkur maqolada maxsus maqsadlarda ingliz tilini o'qitish jarayonida o'qish ko'nikmalarining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tarixiy, lingvodidaktik hamda metodik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Ingliz tilini maxsus maqsadlarda o'qitishning yuzaga kelishi, uning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan ijtimoiy, iqtisodiy va ilmiy omillar, shuningdek, turli davrlarda o'qish faoliyatiga nisbatan shakllangan yondashuvlar o'rganiladi. Xususan, grammatik-tarjima metodiga asoslangan an'anaviy o'qitishdan kommunikativ, kognitiv, strategik va kompetensiyaviy yondashuvlargacha bo'lgan rivojlanish jarayoni yoritiladi. Shuningdek, sohaga oid matnlarni o'qib tushunishda lingvistik bilimlar, kasbiy terminologiya, oldingi bilimlar, matn tuzilishi va o'qish strategiyalarining o'zaro aloqadorligi ochib beriladi. Maqolada maxsus maqsadlarda ingliz tilini o'qitishda o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishning bosqichli modeli taklif etilib, uning kimyo yo'nalishi talabalari misolida qo'llanish imkoniyatlari tavsiflanadi.*

Kalit so'zlar*: maxsus maqsadlarda ingliz tili, ESP, o'qish ko'nikmasi, o'qish kompetensiyasi, kasbiy matn, lingvodidaktika, o'qish strategiyalari, kommunikativ yondashuv, kognitiv yondashuv, kimyo terminologiyasi.*

ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ ЧТЕНИЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ДЛЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЦЕЛЕЙ

Аннотация. *В статье рассматриваются этапы формирования и развития навыков чтения в процессе обучения английскому языку для специальных целей (ESP) с исторической, лингводидактической и методической точек зрения. Анализируются становление ESP, социально-экономические и научные факторы его развития, а также эволюция подходов к обучению чтению профессионально ориентированных текстов. Особое внимание уделяется переходу от традиционных грамматико-переводных методов к коммуникативному, когнитивному, стратегическому и компетентностному подходам. Раскрывается взаимосвязь языковых знаний, профессиональной терминологии, фоновых знаний, структуры текста и стратегий чтения. Предлагается поэтапная модель развития навыков чтения и рассматриваются возможности её применения в обучении студентов химических направлений.*

Ключевые слова: *английский язык для специальных целей, ESP, навыки чтения, читательская компетенция, профессиональный текст, лингводидактика, стратегии чтения, когнитивный подход, химическая терминология.*

STAGES OF READING SKILL DEVELOPMENT IN TEACHING ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES

Abstract. *This article examines the stages of reading skill formation and development in English for Specific Purposes (ESP) from historical, linguodidactic, and methodological perspectives. It analyzes the emergence of ESP, the socioeconomic and scientific factors influencing its development, and the evolution of approaches to reading professionally oriented texts. Particular attention is paid to the transition from traditional grammar-translation methods to communicative, cognitive, strategic, and competency-based approaches. The article explores the relationship between linguistic knowledge, professional terminology, background knowledge, text structure, and reading strategies. A stage-based model for developing ESP reading skills is proposed, with particular emphasis on its potential application in teaching English to chemistry students.*

Keywords: *English for Specific Purposes, ESP, reading skills, reading competence, professional texts, linguodidactics, reading strategies, communicative approach, cognitive approach, chemistry terminology.*

KIRISH

Zamonaviy globallashuv, xalqaro ilmiy hamkorlik va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi sharoitida ingliz tili turli kasbiy sohalarda xalqaro muloqot va ilmiy axborot almashinuvining muhim vositalaridan biriga aylandi. Ayniqsa, tabiiy fanlar, texnika, tibbiyot, iqtisodiyot va muhandislik kabi yo‘nalishlarda tahsil olayotgan mutaxassislar uchun ingliz tilidagi ilmiy va kasbiy adabiyotlarni mustaqil o‘qish, tahlil qilish hamda ulardan amaliy faoliyatda foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shu sababli oliy ta’lim muassasalarida ingliz tilini o‘qitishning asosiy vazifalaridan biri talabalarni nafaqat kundalik muloqotga tayyorlash, balki ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga mos til kompetensiyalarini rivojlantirishdan iboratdir. Mazkur ehtiyoj ingliz tilini maxsus maqsadlarda o‘qitish — English for Specific Purposes (ESP) yondashuvining shakllanishi va rivojlanishiga zamin yaratdi.

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

ESP umumiy ingliz tilini o‘qitishdan, avvalo, o‘quvchilarning aniq akademik yoki kasbiy ehtiyojlariga yo‘naltirilganligi bilan farqlanadi. Bu yondashuvda til o‘rganish mustaqil maqsad sifatida emas, balki muayyan sohadagi bilimlarni egallash, ilmiy axborotlardan foydalanish va kasbiy vazifalarni bajarish vositasi sifatida qaraladi. Hutchinson va Waters (1987) ESPni o‘qitishning alohida til turi yoki yagona metod emas, balki o‘rganuvchilarning ehtiyojlariga asoslangan yondashuv sifatida izohlaydilar. Mazkur qarash ESP ta’limida o‘qish faoliyatining o‘rnini belgilash uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Ilmiy va kasbiy faoliyatda o‘qish ko‘nikmasi alohida ahamiyatga ega. Chunki mutaxassis yangi ilmiy natijalar, tadqiqotlar, texnologik yangiliklar va kasbiy tavsiyalar bilan ko‘pincha yozma manbalar orqali tanishadi. Xususan, kimyo yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar ingliz tilidagi ilmiy maqolalar, laboratoriya yo‘riqnomalari, tajriba tavsiflari, kimyoviy jarayonlar haqidagi matnlar va texnik hujjatlarni tushunishga ehtiyoj sezadilar. Biroq bunday matnlarni o‘qib tushunish umumiy ingliz tilidagi matnlarni o‘qishdan muayyan jihatlari bilan farqlanadi. Kasbiy matnlarda terminologik birliklar, murakkab grammatik konstruksiyalar, ilmiy uslubga xos sintaktik shakllar, grafik va jadvallar, shuningdek, sohaga oid oldingi bilimlar muhim o‘rin tutadi.

Shuning uchun maxsus maqsadlarda ingliz tilini o‘qitishda o‘qish ko‘nikmalarining qanday tarixiy va metodik bosqichlar asosida rivojlanganini o‘rganish, mavjud yondashuvlarni tizimlashtirish hamda ularni zamonaviy ta’lim amaliyotiga moslashtirish dolzarb ilmiy-metodik masalalardan hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi — maxsus maqsadlarda ingliz tilini o‘qitishda o‘qish ko‘nikmalarining tarixiy-metodik rivojlanish bosqichlarini tahlil qilish, ularning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash hamda nofilologik yo‘nalish talabalari uchun o‘qish kompetensiyasini shakllantirishning bosqichli modelini nazariy jihatdan asoslashdan iborat.

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

ADABIYOTLAR TAHLILI

Maxsus maqsadlarda ingliz tilini o‘qitish va o‘qish kompetensiyasini rivojlantirish muammolari xorijiy til ta’limi metodikasida keng tadqiq etilgan. Ushbu yo‘nalishning nazariy asoslarini ishlab chiqishda J. Swales, T. Hutchinson, A. Waters, T. Dudley-Evans, M. J. St John, F. Grellet, C. Nuttall, W. Grabe va P. D. Pearson kabi olimlarning ishlari muhim ahamiyatga ega.

Hutchinson va Watersning (1987) English for Specific Purposes: A Learning-centred Approach asarida ESPning shakllanishi va rivojlanishi o‘rganuvchilar ehtiyojlari, tilshunoslikdagi o‘zgarishlar hamda o‘qitish nazariyalarining taraqqiyoti bilan bog‘liq holda izohlangan. Mualliflar ESP rivojlanishini besh asosiy yo‘nalish orqali tavsiflaydilar: registr tahlili, diskurs va ritorik tahlil, maqsadli vaziyat tahlili, ko‘nikma va strategiyalar tahlili hamda o‘rganishga yo‘naltirilgan yondashuv. Ushbu yo‘nalishlar qat’iy chegaralangan davrlar emas, balki ESP metodikasining rivojlanishidagi ustuvor tendensiyalarni ifodalaydi.

Swales (1990) ilmiy matnlarning janriy xususiyatlarini tadqiq etib, akademik diskursni tushunishda matnning kommunikativ maqsadi va tuzilishini aniqlash muhimligini asoslagan. Uning janr tahliliga oid qarashlari talabalarga ilmiy maqolalarning kirish, metodologiya, natijalar va muhokama qismlarini maqsadli o‘qishni o‘rgatishda nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Dudley-Evans va St John (1998) ESP ta’limining o‘ziga xos xususiyatlarini tavsiflab, o‘quv dasturi va materiallarini tanlashda ehtiyojlar tahlili, o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasi hamda kasbiy vazifalarni hisobga olish zarurligini ta’kidlaydilar.

Grellet (1981) o‘qish faoliyatini rivojlantirishda matnning umumiy mazmunini aniqlash, kerakli ma’lumotni izlab topish, batafsil o‘qish va xulosa chiqarish kabi faoliyat turlarini metodik jihatdan yoritgan.

Nuttall (1996) o'qishni faol ma'no yaratish jarayoni sifatida talqin etib, matn mazmunini tushunishda o'quvchining til bilimi va oldingi tajribasi o'zaro bog'liqligini ko'rsatgan.

Grabe (2009) esa ikkinchi tilda o'qishni rivojlantirishning lingvistik, kognitiv va strategik asoslarini tizimli tahlil qilib, ravon o'qish, so'zlarni tanib olish, matn mazmunini integratsiyalash va tushunishni nazorat qilish jarayonlariga e'tibor qaratgan.

Carrell va Eisterhold (1983) tomonidan ishlab chiqilgan sxema nazariyasiga oid qarashlar ham kasbiy matnlarni o'qitishda muhimdir. Unga ko'ra, o'quvchining matn mavzusi haqidagi oldingi bilimlari yangi axborotni tushunish va talqin qilishga ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur tadqiqotlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, maxsus maqsadlarda ingliz tilini o'qitishda o'qish faoliyatiga bo'lgan yondashuv dastlab til birliklarini tushunishga yo'naltirilgan bo'lsa, keyinchalik matnning kommunikativ vazifasi, o'quvchining kognitiv faoliyati, strategik mustaqilligi va kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega bo'lib, unda maxsus maqsadlarda ingliz tilini o'qitish va o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishga oid ilmiy-metodik manbalar o'rganildi.

Tadqiqot davomida tarixiy-retrospektiv tahlil, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, umumlashtirish va pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi.

Tarixiy-retrospektiv tahlil orqali ESP rivojlanishidagi metodik tendensiyalar va ularning o'qish faoliyatiga ta'siri o'rganildi. Qiyosiy tahlil yordamida turli yondashuvlarning maqsadi, o'qish jarayoniga munosabati va amaliy imkoniyatlari solishtirildi. Tizimlashtirish metodi asosida o'qish ko'nikmalarini shakllantirishning asosiy tarkibiy qismlari aniqlanib, ularni o'zaro bog'liq bosqichlar shaklida tashkil etish imkoniyatlari ko'rib chiqildi. Pedagogik modellashtirish yordamida nofilologik yo'nalish



talabalari, xususan, kimyo sohasi uchun o‘qish kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy modeli ishlab chiqildi.

Tadqiqotda eksperimental sinov o‘tkazilmaganligi sababli taklif etilgan modelning samaradorligi empirik natija sifatida emas, balki kelgusida tajriba-sinov orqali tekshirilishi mumkin bo‘lgan metodik taklif sifatida talqin etiladi.

ASOSIY QISM

1. Maxsus maqsadlarda ingliz tilini o‘qitishning shakllanishi va o‘qish faoliyatining dastlabki rivojlanishi

Ingliz tilini maxsus maqsadlarda o‘qitishning shakllanishi XX asrning ikkinchi yarmida xalqaro iqtisodiy, ilmiy va texnologik munosabatlarning kengayishi bilan bevosita bog‘liqdir. Ayniqsa, Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda ilm-fan, texnika, sanoat va xalqaro savdoning rivojlanishi ingliz tilini muayyan kasbiy ehtiyojlar asosida o‘rganishga bo‘lgan talabni kuchaytirdi.

Dastlab ingliz tilini o‘qitishda grammatik qoidalarni o‘zlashtirish, so‘zlarni yodlash va matnlarni tarjima qilish asosiy metodik vositalardan hisoblangan. Bunday yondashuvda o‘qish faoliyati ko‘pincha grammatik tuzilmalarni aniqlash va matn mazmunini ona tiliga tarjima qilish orqali tashkil etilgan.

An’anaviy grammatik-tarjima metodida matn bilan ishlash quyidagi ketma-ketlikda amalga oshirilgan:

1. Matndagi notanish so‘zlarning ma’nosini aniqlash.
2. Grammatik konstruksiyalarni tahlil qilish.
3. Gaplarni ona tiliga tarjima qilish.
4. Matnning umumiy mazmunini bayon etish.
5. Matn yuzasidan savollarga javob berish.

Mazkur metod ilmiy matnlardagi grammatik tuzilmalarni tushunish va terminlarning muqobillarini aniqlashda muayyan imkoniyatlarga ega bo‘lgan. Biroq unda o‘qishning tezkorligi, axborotni tanlab olish, muallif pozitsiyasini aniqlash va

matndagi g'oyalarni tanqidiy baholash kabi ko'nikmalar yetarli darajada markaziy o'rin egallamagan. Masalan, kimyo yo'nalishida tahsil olayotgan talaba Chemical reactions involve the transformation of substances into new products jumlasini tarjima qilishi mumkin. Ammo ilmiy matnni to'laqonli tushunish uchun u kimyoviy reaksiyaning mohiyatini, matndagi sabab-oqibat munosabatlarini va mazkur axborotning kasbiy ahamiyatini ham anglay olishi zarur.

Demak, o'qish faoliyatini faqat tarjima bilan chegaralash kasbiy matn mazmunini chuqur tushunish uchun yetarli emas. Aynan shu ehtiyoj keyingi davrlarda ESP doirasida o'qishga nisbatan yangi metodik yondashuvlarning rivojlanishiga turtki berdi.

2. Registr tahliliga asoslangan bosqich (1960-yillar va 1970-yillarning boshlari)

ESP rivojlanishining dastlabki muhim bosqichlaridan biri registr tahlili (Register Analysis) bilan bog'liqdir.

Registr muayyan kommunikativ vaziyat yoki kasbiy faoliyatga xos til birliklari va ularning qo'llanish xususiyatlarini anglatadi. Mazkur yondashuvga ko'ra, ilmiy va texnik matnlar umumiy ingliz tilidagi matnlardan leksik hamda grammatik xususiyatlari bilan farqlanadi. Registr tahlilining asosiy maqsadi turli kasbiy sohalarda ko'p uchraydigan til birliklarini aniqlash va ularni o'quv materiallariga kiritishdan iborat bo'lgan.

Masalan, kimyoga oid inglizcha matnlarda quyidagi til birliklari muhim o'rin egallaydi: kasbiy terminlar: compound, solution, reaction, catalyst, molecule, concentration; majhul nisbat shakllari: is heated, was dissolved, is measured, is obtained; nominalizatsiyalar: oxidation, reduction, evaporation, crystallization; sabab-oqibatni ifodalovchi birliklar: therefore, consequently, as a result, due to.

Registr tahliliga asoslangan o'qitishda talabalarning ilmiy matnlarga xos terminologik va grammatik birliklarni tanib olish ko'nikmalarini shakllantirishga e'tibor qaratilgan.

Misol uchun, "The solution was heated to 80°C" jumlasini tushunishda talaba solution terminining ma'nosini, was heated majhul nisbat shaklini va harorat ko'rsatkichining vazifasini aniqlashi kerak.

Ushbu yondashuvning afzalligi o'quv materiallarini kasbiy til xususiyatlariga moslashtirish imkoniyatini yaratganligidadir. Biroq uning cheklangan tomoni shundaki, matn ko'pincha alohida so'zlar va grammatik birliklar yig'indisi sifatida tahlil qilingan.

Natijada matnning umumiy kommunikativ maqsadi, mantiqiy tuzilishi va muallif tomonidan ilgari surilgan asosiy g'oyalar yetarli darajada yoritilmagan.

Shunday bo'lsa-da, registr tahlili ESP metodikasining shakllanishida muhim tarixiy bosqich bo'lib, keyingi diskurs va janr tahlili yondashuvlarining rivojlanishiga asos yaratgan.

3. Diskurs va ritorik tahlil bosqichi (1970-yillar)

ESP rivojlanishining keyingi bosqichida tadqiqotchilar e'tibori alohida til birliklaridan yaxlit matnning tuzilishi va mazmuniy bog'liqligiga qaratildi.

Ushbu yondashuv diskurs yoki ritorik tahlil (Discourse or Rhetorical Analysis) deb nomlanadi. Diskurs tahlilida matn bir-biri bilan mantiqiy va mazmuniy jihatdan bog'langan gaplar tizimi sifatida qaraladi. Bunda asosiy e'tibor matn qismlari o'rtasidagi aloqalarni aniqlash, muallifning kommunikativ maqsadini tushunish hamda axborotning qanday ketma-ketlikda bayon etilganini anglashga qaratiladi.

Ilmiy matnlarda axborot odatda muayyan mantiqiy tuzilma asosida ifodalanadi. Jumladan, muammo va yechim, sabab va natija, jarayon va uning bosqichlari, taqqoslash hamda tasniflash kabi tuzilmalar keng qo'llanadi.

Masalan, kimyoviy jarayonni tavsiflovchi matn quyidagi ketma-ketlikka ega bo'lishi mumkin:

Muammoning qo'yilishi

Problem identification

Tajriba sharoitining tavsifi

Experimental conditions

Jarayon va kuzatishlar

Procedure and observations

Natijalar va xulosa

Results and conclusion

Ushbu tuzilmani tushunish talabaning matndan asosiy axborotni ajratib olishi va ilmiy jarayonning mantiqiy ketma-ketligini anglashiga yordam beradi.

Diskurs tahlili bosqichida o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishda quyidagi faoliyat turlariga e’tibor kuchaydi: matnning asosiy g‘oyasini aniqlash, abzatslar o‘rtasidagi bog‘lanishni tushunish, bog‘lovchi vositalarni aniqlash, ma’lumotlarni mantiqiy tartibga keltirish va matn mazmunini umumlashtirish. Mazkur yondashuv o‘qish faoliyatini alohida gaplarni tarjima qilishdan yaxlit matn mazmunini tushunish darajasiga olib chiqishda muhim ahamiyat kasb etdi.

4. Maqsadli vaziyat va ehtiyojlar tahliliga asoslangan bosqich

ESP metodikasining navbatdagi rivojlanish yo‘nalishi maqsadli vaziyat tahlili (Target Situation Analysis) bilan bog‘liq.

Mazkur yondashuvning asosiy g‘oyasi shundan iboratki, ingliz tilini o‘qitish mazmuni o‘quvchining kelajakda ushbu tildan qanday maqsadlarda foydalanishiga qarab belgilanishi kerak. Hutchinson va Waters (1987) ESP dasturlarini ishlab chiqishda maqsadli vaziyatni aniqlash va o‘rganuvchilarning ehtiyojlarini hisobga olish zarurligini asoslaydilar. Bu bosqichda o‘qish faoliyati umumiy til mashqi sifatida emas, balki aniq akademik va kasbiy vazifalarni bajarish vositasi sifatida qarala boshladi.

Masalan, kimyo yo‘nalishi talabalarining o‘qishga oid ehtiyojlari quyidagilar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin: ingliz tilidagi kimyo darsliklarini o‘qib tushunish, ilmiy maqolalardan kerakli ma’lumotlarni ajratib olish, laboratoriya ishlariga oid yo‘riqnomalarni tushunish, kimyoviy moddalar va jarayonlar haqidagi texnik tavsiflarni

o‘qish, ilmiy tadqiqot natijalarini tahlil qilish, xorijiy ilmiy manbalardan mustaqil foydalanish.

Shu nuqtayi nazardan, barcha nofilologik yo‘nalish talabalariga bir xil mazmundagi o‘qish materiallarini taqdim etish ularning kasbiy ehtiyojlarini to‘liq qondirmasligi mumkin. Masalan, tibbiyot yo‘nalishidagi talaba uchun klinik tadqiqot matnlari muhim bo‘lsa, kimyo yo‘nalishidagi talaba uchun laboratoriya jarayonlari, moddalar xossalari va eksperimental tadqiqotlar haqidagi matnlar dolzarbroq hisoblanadi.

Maqsadli vaziyat tahlili o‘qish materiallarini tanlashda ularning kasbiy dolzarbligi, murakkablik darajasi, autentikligi va amaliy vazifalar bilan bog‘liqligini hisobga olish imkonini beradi. Natijada o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayoni o‘rganuvchining aniq ehtiyojlari va kelajakdagi kasbiy faoliyati bilan uzviy bog‘lanadi.

5. O‘qish ko‘nikmalari va strategiyalariga asoslangan bosqich (1980-yillar)

XX asrning 1980-yillariga kelib ESP doirasida o‘qish faoliyatining kognitiv va strategik jihatlariga qiziqish kuchaydi.

Mazkur bosqichda matnni tushunish faqat til birliklarini bilishga emas, balki o‘quvchining axborotni qayta ishlash, oldingi bilimlarini faollashtirish va o‘qish jarayonini boshqarish qobiliyatiga ham bog‘liq ekanligi e’tirof etildi.

O‘qish jarayonida talaba matndagi barcha so‘zlarni bir xil darajada tahlil qilishi shart emas. Aksincha, o‘qish maqsadiga qarab turli strategiyalardan foydalanish samaraliroq bo‘lishi mumkin.

1-jadval. Maxsus maqsadlarda ingliz tilini o‘qitishda asosiy o‘qish strategiyalari

Strategiya	Mazmuni	Kasbiy matndagi vazifasi
Skimming	Matnning umumiy mazmunini tez aniqlash	Maqolaning asosiy mavzusini tushunish

Scanning	Muayyan ma'lumotni izlab topish	Formula, harorat yoki natijani topish
Intensive reading	Matnni batafsil o'rganish	Ilmiy izoh va jarayonni chuqur tushunish
Extensive reading	Keng hajmdagi matnlarni o'qish	Kasbiy bilim va lug'at boyligini oshirish
Predicting	Matn mazmunini oldindan taxmin qilish	Sarlavha asosida mavzuni aniqlash
Inferring	Yashirin ma'noni kontekst asosida chiqarish	Noma'lum termin yoki ilmiy xulosani anglash
Summarizing	Asosiy ma'lumotlarni umumlashtirish	Maqolaning qisqa mazmunini tuzish

Mazkur strategiyalarni maqsadga muvofiq qo'llash talabalarni matnning har bir so'zini tarjima qilishga haddan tashqari bog'lanib qolishdan saqlaydi.

Masalan, talaba kimyoviy tajriba haqidagi ilmiy maqoladan faqat tajriba harorati va davomiyligini aniqlashi kerak bo'lsa, scanning strategiyasidan foydalanishi mumkin. Agar talaba maqolaning umumiy ilmiy yo'nalishini tushunmoqchi bo'lsa, skimming strategiyasi mos keladi. Tajriba natijalarini chuqur tahlil qilish talab etilganda esa intensive reading strategiyasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Grabe (2009) ikkinchi tilda o'qish jarayonini o'rganishda ravonlik, lug'at bilimi, matn tuzilishini anglash va strategik o'qishning o'zaro bog'liqligini keng yoritadi. Shunday qilib, strategik yondashuv o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishni matn mazmunini passiv qabul qilishdan faol va maqsadli axborot izlash jarayoniga aylantiradi.

6. O'rganishga yo'naltirilgan va kognitiv yondashuv bosqichi

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

ESP rivojlanishida o‘rganishga yo‘naltirilgan yondashuv (Learning-centred Approach) muhim o‘rin tutadi.

Ushbu yondashuvning asosiy xususiyati o‘quv jarayonini faqat o‘rgatiladigan til materiali asosida emas, balki o‘rganuvchining bilim olish mexanizmlari, individual imkoniyatlari, motivatsiyasi va ehtiyojlari asosida tashkil etishdan iboratdir.

O‘qish jarayoni murakkab psixolingvistik faoliyat bo‘lib, unda idrok, diqqat, xotira, tafakkur va oldingi bilimlar o‘zaro aloqador holda ishtirok etadi.

Ilmiy matnni o‘qiyotgan talaba bir vaqtning o‘zida bir nechta kognitiv vazifani bajaradi: so‘zlarni tanib oladi, grammatik tuzilmalarni tahlil qiladi, terminlarni kasbiy tushunchalar bilan bog‘laydi, gaplar o‘rtasidagi mantiqiy munosabatlarni aniqlaydi va umumiy mazmunni shakllantiradi. O‘qishning kognitiv mexanizmlarini izohlashda ikki asosiy jarayon alohida ahamiyatga ega.

Pastdan yuqoriga yo‘naltirilgan jarayon (bottom-up processing) matnni harflar, so‘zlar, grammatik tuzilmalar va gaplar orqali tushunishni anglatadi.

Yuqoridan pastga yo‘naltirilgan jarayon (top-down processing) esa o‘quvchining mavzu haqidagi oldingi bilimlari, tajribasi va taxminlariga tayanib matn mazmunini talqin qilishini bildiradi.

Kasbiy matnlarni samarali o‘qishda ushbu jarayonlar o‘zaro ta’sirda bo‘ladi.

Masalan, kimyo talabasi The catalyst increases the reaction rate without being consumed jumlasini o‘qiganda, avvalo, uning grammatik va leksik tuzilishini tahlil qiladi. Shu bilan birga, katalizator haqidagi oldingi kasbiy bilimlaridan foydalanib, jumlaning ilmiy mazmunini tushunadi.

Demak, matnni anglashda til bilimi va sohaga oid bilimlar bir-birini to‘ldiradi. Bu jarayonda o‘qituvchining vazifasi talabaga tayyor tarjimani taqdim etish emas, balki uning mustaqil tushunish faoliyatini tashkil etish, kerakli yordamni bosqichma-bosqich ko‘rsatish va keyinchalik ushbu yordamni kamaytirib borishdan iborat.

7. Janrga asoslangan va kommunikativ yondashuvlarning rivojlanishi

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

ESP metodikasining keyingi rivojlanishida janr tahlili (Genre Analysis) muhim ilmiy yo‘nalish sifatida shakllandi.

Janr tahlili muayyan kasbiy yoki akademik hamjamiyatda qo‘llanadigan matnlarning kommunikativ maqsadi, tarkibiy tuzilishi va til xususiyatlarini o‘rganishga asoslanadi.

Swales (1990) ilmiy diskursni o‘rganishda janrning kommunikativ maqsadi va matnning ritorik tashkil etilishini muhim mezonlar sifatida ko‘rsatadi. Mazkur yondashuv ilmiy maqola, laboratoriya hisoboti, annotatsiya, texnik yo‘riqnoma va ilmiy sharh kabi matn turlarini o‘qitishda katta ahamiyatga ega.

Masalan, ilmiy maqolalar ko‘pincha IMRaD modeliga asoslanadi:

I

Introduction / Kirish

M

Methods / Metodlar

R

Results / Natijalar

D

Discussion / Muhokama

Ilmiy maqolaning tuzilishini bilgan talaba o‘ziga kerakli ma’lumotni tezroq aniqlashi mumkin. Masalan, tadqiqot qanday o‘tkazilganini bilish uchun Methods, asosiy natijalarni o‘rganish uchun esa Results bo‘limiga murojaat qiladi.

Shuningdek, janrga asoslangan yondashuv talabalarni matnning faqat mazmunini emas, balki uning nima maqsadda yozilganini ham tushunishga o‘rgatadi. Dudley-Evans va St John (1998) ESP doirasida diskurs va janr tahlilining rivojlanishi kasbiy matnlarni o‘rganish imkoniyatlarini kengaytirganini qayd etadilar.

Janrga asoslangan yondashuvning kommunikativ ta'lim bilan integratsiyasi o'qish jarayonida olingan axborotdan keyingi faoliyatda foydalanishni ham nazarda tutadi.

Masalan, talaba ilmiy maqolani o'qib, uning asosiy natijalarini guruhda muhokama qilishi, boshqa tadqiqot bilan taqqoslashi yoki qisqa ilmiy xulosa yozishi mumkin. Bunday integratsiya o'qish ko'nikmasini boshqa nutq faoliyati turlari bilan bog'laydi hamda kasbiy kommunikativ kompetensiyaning rivojlanishiga xizmat qiladi.

8. Zamonaviy raqamli va kompetensiyaviy yondashuv bosqichi

XXI asrda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi maxsus maqsadlarda ingliz tilini o'qitishning mazmuni va shakllariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Elektron ilmiy jurnallar, raqamli kutubxonalar, ilmiy ma'lumotlar bazalari va interaktiv ta'lim platformalarining keng qo'llanishi o'qish faoliyatining yangi shakllarini yuzaga keltirdi. An'anaviy bosma matnlardan farqli ravishda raqamli ilmiy materiallar gipermurojaatlar, grafiklar, jadvallar, animatsiyalar va boshqa multimodal elementlarni o'z ichiga olishi mumkin.

Shu sababli zamonaviy mutaxassis uchun matnni lingvistik jihatdan tushunish bilan bir qatorda, raqamli manbalarni tanlash, ularning ishonchliligini baholash va turli manbalardagi axborotlarni qiyoslash ko'nikmalari ham zarur.

Kompetensiyaviy yondashuvda o'qish ko'nikmasi alohida til faoliyati sifatida emas, balki kasbiy muammolarni hal etishda foydalaniladigan integrativ kompetensiya sifatida qaraladi. Mazkur kompetensiya lingvistik, kognitiv, strategik, axborot-tahliliy va kasbiy komponentlarni birlashtiradi.

Zamonaviy ta'lim jarayonida sun'iy intellektga asoslangan vositalar, elektron lug'atlar, terminologik bazalar va raqamli annotatsiya dasturlaridan ham foydalanish mumkin. Biroq bu vositalar talabalar o'rniga matnni talqin qilishga emas, balki ularning

mustaqil o'qish, tahlil qilish va xulosa chiqarish faoliyatini qo'llab-quvvatlashga xizmat qilishi lozim.

Xususan, avtomatik tarjima natijalarini asl matn bilan taqqoslash, terminlarning kontekstdagi ma'nosini tekshirish va ilmiy ma'lumotlarning birlamchi manbasini aniqlash muhim metodik vazifalardir. Zamonaviy ESP ta'limida o'qish kompetensiyasini rivojlantirishning yakuniy maqsadi talabalarni mustaqil ravishda kasbiy axborot olish, uni tanqidiy baholash va amaliy faoliyatda qo'llashga tayyorlashdan iboratdir.

9. O'qish ko'nikmalarining tarixiy-metodik rivojlanish bosqichlarini umumlashtirish

Yuqorida ko'rib chiqilgan yondashuvlar ESP ta'limida o'qish faoliyatining bosqichma-bosqich murakkablashib borganini ko'rsatadi.

2-jadval. ESP doirasida o'qish ko'nikmalarining rivojlanish bosqichlari

Bosqich	Asosiy yo'nalish	O'qish faoliyatidagi ustuvor maqsad
An'anaviy metodik zamin	Grammatik-tarjima	So'z va gaplarni tushunish, tarjima qilish
1960–1970-yillar boshlari	Registr tahlili	Kasbiy leksika va grammatik tuzilmalarni aniqlash
1970-yillar	Diskurs tahlili	Yaxlit matnning mantiqiy tuzilishini tushunish
1970–1980-yillar	Maqsadli vaziyat tahlili	Kasbiy ehtiyojlarga mos axborotni o'qish
1980-yillar	Ko'nikma va strategiyalar	Axborotni maqsadli izlash va qayta ishlash

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

1980-yillardan	O‘rganishga yo‘naltirilgan yondashuv	Kognitiv faoliyat va mustaqillikni rivojlantirish
1990-yillardan	Janr va kommunikativ tahlil	Matnning kommunikativ maqsadini anglash
XXI asr	Raqamli va kompetensiyaviy yondashuv	Axborotni tanqidiy baholash va kasbiy qo‘llash

Jadvalda keltirilgan davriy chegaralar nisbiy xarakterga ega. Mazkur yondashuvlar bir-birini to‘liq almashtirmagan, balki o‘zaro boyitib, zamonaviy ESP metodikasining kompleks xususiyatini shakllantirgan.

Xususan, bugungi kunda kasbiy matnlarni o‘qitishda registr tahlili, diskurs tahlili, strategik o‘qish, janr tahlili va raqamli savodxonlik elementlaridan birgalikda foydalanish maqsadga muvofiq.

10. Nofilologik yo‘nalish talabalarida o‘qish ko‘nikmalarini shakllantirishning bosqichli modeli

Tarixiy-metodik yondashuvlarni umumlashtirish asosida nofilologik yo‘nalish talabalarining kasbiy matnlarni o‘qib tushunish kompetensiyasini rivojlantirish uchun besh bosqichli model taklif etiladi.

Ushbu model tarixiy rivojlanish davrlarini emas, balki o‘quv jarayonida ko‘nikmalarni shakllantirish ketma-ketligini ifodalaydi.

1) Tayyorlov-motivatsion bosqich

Kasbiy ehtiyojlarni aniqlash va oldingi bilimlarni faollashtirish

2) Leksik-grammatik bosqich

Terminologiya va ilmiy til tuzilmalarini o‘zlashtirish

3) Strategik-o‘qish bosqichi

Matndan axborotni izlash, ajratish va tushunish

4) Tahliliy-interpretativ bosqich

Ilmiy axborotni talqin qilish va tanqidiy baholash

5) Mustaqil-kasbiy bosqich

O‘qilgan bilimlarni kasbiy vazifalarda qo‘llash

Birinchi bosqich — tayyorlov-motivatsion bosqich. Bu bosqichda talabalarning ingliz tilini bilish darajasi, kasbiy qiziqishlari, o‘qish ehtiyojlari va oldingi bilimlari aniqlanadi. O‘qituvchi mavzuga oid savollar, rasmlar, diagrammalar va qisqa matnlardan foydalanib, talabalarni yangi axborotni qabul qilishga tayyorlaydi.

Ikkinchi bosqich — leksik-grammatik bosqich. Talabalar sohaga oid asosiy terminlar, so‘z birikmalari, ilmiy matnlarga xos grammatik tuzilmalar va terminlarning kontekstual ma’nolarini o‘zlashtiradilar. Ushbu bosqich keyingi murakkab matnlarni tushunish uchun lingvistik asos yaratadi.

Uchinchi bosqich — strategik-o‘qish bosqichi. Talabalar o‘qish maqsadiga qarab tegishli strategiyalarni tanlash, matnning asosiy mazmunini aniqlash, kerakli ma’lumotni topish va notanish birliklarning ma’nosini kontekst asosida taxmin qilishni mashq qiladilar.

To‘rtinchi bosqich — tahliliy-interpretativ bosqich. Talabalar ilmiy matnlardagi dalillar, xulosalar, sabab-oqibat munosabatlari va muallifning asosiy g‘oyalarini tahlil qiladilar. Turli ilmiy manbalardagi axborotlarni taqqoslash hamda asoslangan xulosalar chiqarish ko‘nikmalari rivojlantiriladi.

Beshinchi bosqich — mustaqil-kasbiy bosqich. Talabalar ingliz tilidagi ilmiy va kasbiy manbalardan mustaqil foydalanadilar, o‘qilgan axborotni amaliy topshiriqlarni bajarish, ilmiy izlanishlar olib borish va kasbiy muammolarni hal etishda qo‘llaydilar.

Mazkur modelning asosiy xususiyati o‘qish ko‘nikmalarini oddiy lingvistik tushunishdan mustaqil kasbiy faoliyat darajasigacha rivojlantirishga yo‘naltirilganligidadir.

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

11. Kimyo yo‘nalishi talabalarida o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishning amaliy imkoniyatlari

Taklif etilgan modelni kimyo yo‘nalishi talabalariga moslashtirishda autentik yoki pedagogik maqsadda moslashtirilgan ilmiy matnlardan foydalanish muhimdir.

O‘quv materiallarini tanlashda talabalar tayyorgarligi, kimyo fanining mazmuni, kasbiy terminologiyaning murakkabligi va o‘qishdan ko‘zlangan maqsad hisobga olinishi kerak. Masalan, Factors Affecting the Rate of Chemical Reactions mavzusidagi matn asosida quyidagi o‘quv faoliyatlarini tashkil etish mumkin.

3-jadval. Kimyo yo‘nalishi talabalari uchun o‘qish topshiriqlarining bosqichli tizimi

Bosqich	Topshiriq namunasi	Rivojlantiriladigan ko‘nikma
Tayyorlov	Reaksiya tezligiga ta’sir etuvchi omillarni sanash	Oldingi bilimlarni faollashtirish
Leksik-grammatik	Reaction rate, concentration, catalyst terminlarini tushuntirish	Terminologik kompetensiya
Strategik	Matndan haroratning reaksiya tezligiga ta’sirini topish	Scanning va intensive reading
Tahliliy	Harorat va konsentratsiya ta’sirini taqqoslash	Analitik tafakkur
Mustaqil-kasbiy	Matn asosida ilmiy xulosa yozish	Kasbiy axborotdan foydalanish

Ushbu topshiriqlar talabalarning faqat matnni tushunishini emas, balki o‘qilgan ma’lumotni kimyo fanidan olgan bilimlari bilan bog‘lashini ham ta’minlashga yo‘naltiriladi.

O‘qish kompetensiyasini rivojlantirishda matn oldi, matn bilan ishlash va matndan keyingi faoliyatlarni o‘zaro bog‘liq holda tashkil etish ham muhim.

Matn oldi faoliyatida mavzuga oid bilimlar faollashtiriladi va o‘qish maqsadi belgilanadi. Matn bilan ishlash jarayonida talabalar asosiy axborotni aniqlaydilar, terminlarni tahlil qiladilar va mantiqiy bog‘lanishlarni tushunadilar. Matndan keyingi faoliyatda esa olingan ma’lumotlar umumlashtiriladi, muhokama qilinadi va kasbiy vaziyatlarga tatbiq etiladi.

Bunday yondashuv ingliz tili va mutaxassislik fanlari o‘rtasidagi integratsiyani kuchaytirish imkonini beradi.

12. O‘qish kompetensiyasining shakllanishini baholash mezonlari

Maxsus maqsadlarda ingliz tilini o‘qitishda o‘qish kompetensiyasini baholash faqat matn yuzasidan berilgan savollarga to‘g‘ri javoblar soni bilan chegaralanmasligi lozim.

Baholash jarayonida talabaning kasbiy matnni tushunish darajasi, terminologik bilimlari, o‘qish strategiyalaridan foydalanishi va olingan axborotni amaliy vaziyatda qo‘llash qobiliyati hisobga olinishi maqsadga muvofiq.

Shu asosda quyidagi baholash mezonlari taklif etiladi.

4-jadval. ESP o‘qish kompetensiyasini baholashning namunaviy mezonlari

Mezon	Baholash ko‘rsatkichi	Ulushi
Lingvistik tushunish	Terminlar va grammatik tuzilmalarni anglash	20%
Mazmuniy tushunish	Asosiy va ikkilamchi axborotni ajratish	25%
Strategik kompetensiya	O‘qish strategiyalarini maqsadli qo‘llash	20%
Tahliliy kompetensiya	Dalillarni taqqoslash va xulosa chiqarish	20%
Kasbiy qo‘llash	Axborotdan mutaxassislik vazifalarida foydalanish	15%

Jami	100%

Ushbu baholash tizimi muallif tomonidan taklif etilgan namunaviy metodik mezonlar majmuasi bo‘lib, uning ulushlari empirik tadqiqot orqali validatsiya qilinmagan. Shu sababli uni muayyan ta’lim yo‘nalishi va o‘quv dasturiga moslashtirish talab etiladi.

Baholash jarayonida diagnostik, joriy va yakuniy nazorat shakllarini uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiq.

Diagnostik baholash talabalar boshlang‘ich tayyorgarligini aniqlashga, joriy baholash o‘qish ko‘nikmalarining rivojlanishini kuzatishga, yakuniy baholash esa belgilangan kompetensiyalarning shakllanish darajasini aniqlashga xizmat qiladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O‘tkazilgan nazariy-retrospektiv tahlil asosida maxsus maqsadlarda ingliz tilini o‘qitishda o‘qish ko‘nikmalarining rivojlanishiga oid bir qator ilmiy-metodik xulosalar shakllantirildi.

Birinchidan, ESP doirasida o‘qish faoliyatining rivojlanishi til o‘qitish metodikasidagi umumiy o‘zgarishlar bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan. Dastlab leksik-grammatik birliklarni tushunish va tarjima qilishga ustuvor ahamiyat berilgan bo‘lsa, keyinchalik yaxlit matn mazmunini anglash, axborotni maqsadli izlash va kasbiy vazifalarni bajarishga yo‘naltirilgan yondashuvlar rivojlangan.

Ikkinchidan, o‘qish kompetensiyasining shakllanishi faqat lingvistik bilimlar bilan belgilanmaydi. Matnni tushunish jarayonida oldingi kasbiy bilimlar, kognitiv jarayonlar, strategik faoliyat va o‘qish motivatsiyasi ham muhim o‘rin tutadi.

Uchinchidan, maxsus maqsadlarda ingliz tilini o‘qitishda o‘qish materiallarini tanlash talabalarning kasbiy ehtiyojlariga asoslanishi zarur. Bu talab ayniqsa nofilologik yo‘nalishlarda dolzarb bo‘lib, umumiy mazmundagi matnlar bilan bir qatorda sohaga oid autentik materiallardan foydalanishni taqozo etadi.

13.00.00. – PEDAGOGIKA FANLARI
JOURNAL.NAMSPI.UZ
ISSN: 2992-9008; UDK: 37

To‘rtinchidan, o‘qish ko‘nikmalarini shakllantirishda turli metodik yondashuvlarni bir-biriga qarama-qarshi qo‘yish maqsadga muvofiq emas. Registr tahlili terminologik va grammatik bilimlarni shakllantirsa, diskurs va janr tahlili yaxlit matnning mazmuniy tuzilishini anglashga yordam beradi. Strategik va kognitiv yondashuvlar esa o‘quvchining mustaqil o‘qish faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Beshinchidan, taklif etilgan besh bosqichli model o‘qish kompetensiyasini tayyorlov-motivatsion, leksik-grammatik, strategik, tahliliy va mustaqil-kasbiy faoliyatlar ketma-ketligida shakllantirishni nazarda tutadi.

Mazkur modelning nazariy ahamiyati shundaki, unda ESPning tarixiy rivojlanishidagi asosiy metodik yondashuvlar zamonaviy kompetensiyaviy ta’lim talablari bilan integratsiyalashtirilgan. Modelning amaliy ahamiyati esa nofilologik yo‘nalish talabalari uchun kasbiy matnlarni o‘qitishga mo‘ljallangan mashqlar tizimini ishlab chiqish, o‘quv materiallarini tanlash va baholash mezonlarini belgilashda namoyon bo‘ladi.

Shu bilan birga, mazkur tadqiqotning asosiy cheklovi uning nazariy xarakterga ega ekanligidir. Taklif etilgan modelning talabalar o‘qish kompetensiyasiga ta’siri tajriba-sinov orqali tekshirilmagan. Kelgusida uning samaradorligini aniqlash uchun nazorat va tajriba guruhlari ishtirokida pedagogik eksperiment tashkil etish, boshlang‘ich va yakuniy natijalarni qiyoslash hamda tegishli statistik tahlillarni amalga oshirish zarur.

XULOSA

Maxsus maqsadlarda ingliz tilini o‘qitishda o‘qish ko‘nikmalarining shakllanishi va rivojlanishi uzoq davom etgan tarixiy-metodik jarayon natijasidir. Ushbu jarayonda o‘qish faoliyatiga nisbatan yondashuvlar an’anaviy grammatik-tarjima metodidan boshlab registr tahlili, diskurs tahlili, maqsadli vaziyat tahlili, strategik, kognitiv, janrga asoslangan va kompetensiyaviy yondashuvlargacha rivojlanib borgan.

Mazkur rivojlanish o‘qish faoliyatining mazmuni va maqsadida muhim o‘zgarishlarga olib keldi. Dastlab o‘qish asosan til birliklarini tushunish va tarjima qilish

vositasi sifatida qaralgan bo‘lsa, zamonaviy ESP ta’limida u kasbiy axborotni izlash, tahlil qilish, baholash va amaliy faoliyatda qo‘llashga xizmat qiluvchi murakkab kompetensiya sifatida talqin etilmoqda.

Tadqiqot asosida quyidagi xulosalarga kelindi.

Birinchidan, ESP doirasida o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirish talabalarning aniq akademik va kasbiy ehtiyojlariga asoslanishi zarur.

Ikkinchidan, kasbiy matnlarni tushunish jarayonida lingvistik bilimlar, sohaga oid oldingi bilimlar, kognitiv mexanizmlar va o‘qish strategiyalari o‘zaro integratsiyalashgan holda namoyon bo‘ladi.

Uchinchidan, nofilologik yo‘nalish talabalarida o‘qish kompetensiyasini shakllantirish oddiy terminologik bilimlarni o‘zlashtirishdan boshlanib, mustaqil ilmiy va kasbiy axborot bilan ishlash darajasigacha rivojlantirilishi lozim.

To‘rtinchidan, kimyo kabi tabiiy fanlar yo‘nalishlarida ingliz tilini o‘qitish jarayoniga sohaga oid ilmiy maqolalar, laboratoriya tavsiflari, texnik matnlar va boshqa autentik materiallarni kiritish o‘quv mazmunini talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyati bilan bog‘lash imkonini beradi.

Beshinchidan, o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishning taklif etilgan besh bosqichli modeli o‘quv jarayonini tizimli tashkil etish, topshiriqlarni murakkablik darajasiga ko‘ra ketma-ket joylashtirish va o‘qish kompetensiyasini ko‘p mezonli baholash uchun metodik asos sifatida foydalanilishi mumkin.

Umuman olganda, maxsus maqsadlarda ingliz tilini o‘qitishda o‘qish kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy mutaxassisning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish, xalqaro ilmiy axborotlardan mustaqil foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish va uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta’minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hutchinson, T., & Waters, A. (1987). English for Specific Purposes: A Learning-centred Approach. Cambridge: Cambridge University Press.

2. Dudley-Evans, T., & St John, M. J. (1998). Developments in English for Specific Purposes: A Multi-disciplinary Approach. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Swales, J. M. (1990). Genre Analysis: English in Academic and Research Settings. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Grellet, F. (1981). Developing Reading Skills: A Practical Guide to Reading Comprehension Exercises. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Nuttall, C. (1996). Teaching Reading Skills in a Foreign Language (2nd ed.). Oxford: Heinemann.
6. Grabe, W. (2009). Reading in a Second Language: Moving from Theory to Practice. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Carrell, P. L., & Eisterhold, J. C. (1983). Schema Theory and ESL Reading Pedagogy. TESOL Quarterly, 17(4), 553–573.
8. Alderson, J. C. (2000). Assessing Reading. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Nation, I. S. P. (2009). Teaching ESL/EFL Reading and Writing. New York: Routledge.
10. Koda, K. (2005). Insights into Second Language Reading: A Cross-Linguistic Approach. Cambridge: Cambridge University Press.
11. Hyland, K. (2006). English for Academic Purposes: An Advanced Resource Book. London: Routledge.
12. Jordan, R. R. (1997). English for Academic Purposes: A Guide and Resource Book for Teachers. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Munby, J. (1978). Communicative Syllabus Design. Cambridge: Cambridge University Press.
14. Grabe, W., & Yamashita, J. (2022). Reading in a Second Language: Moving from Theory to Practice (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
Reading in a Second Language+1
15. Johns, A. M., & Dudley-Evans, T. (1991). English for Specific Purposes: International in Scope, Specific in Purpose. TESOL Quarterly, 25(2), 297–314.